

Mit și tipar narativ în romanul lui Stefan Heym *Ahasver, le Juif Errant*

Irina HĂILĂ*

Key-words: *myth, invariant, narrative paths, Wandering Jew, structural elements*

Romanul lui Stefan Heym *Ahasver, le Juif Errant*, propune una dintre cele mai interesante prelucrări ale unui mit literar consemnat, în primele sale variante, încă din secolul al XVI-lea. „Evreul rătăcitor” sau „Evreul etern” este figura mitică pe care autorul o situează în centrul unei structuri narative complexe, construită pe principiul simetriei și al reluării. Transtextualitatea biblică și apocrifă permite reliefaarea unor sensuri aparte ale mitului care constituie baza demersului narativ.

Imaginea evreului rătăcitor din acest roman poate fi pusă în relație cu ambiguitatea pe care o dobândește personajul, de-a lungul timpului, în unele creații populare – înger și demon –, obținută prin contaminarea surselor care îl prezintă drept martorul unor evenimente cu caracter fondator (timpul lui Iisus) cu elemente de credință locală în demoni sau alte întrupări fabuloase:

Lorsque la religion populaire en fait un génie de la forêt ou un autre personnage de légende, même le diable chrétien devient profondément ambigu. De même est-il très difficile de déterminer «de quel côté» se tient le Juif Errant, homme ou diable, chrétien ou juif (Hassan-Rokem 2001: 51).

Dintre mitemele primare (*întâlnirea* cu Iisus pe drumul Patimilor, *păcatul* comis prin refuzul de a-i da ajutor Celui aflat în suferință, *pedeapsa* cu *blestemul* rătăcirii veșnice) sunt accentuate păcatul și pedeapsa, teme principale în roman. Acestora li se asociază dualitatea ființei umane și ambiguitatea principiilor binelui și răului. Spre deosebire de alte variante ale nucleului mitic, în care rătăcirea protagonistului se desfășoară în plan terestru, romanul lui Stefan Heym propune atât spații convențional-realiste (Hamburg, Leipzig, Schleswig), cât și utopice (cer, neant).

Acțiunea cuprinde o amplă serie de evenimente, repartizate în trei planuri cronologice – Geneza și viața lui Iisus, secolele al XVI-lea și XX. Formula narativă, care îmbină convenții ale romanului realist, epistolar și ale eseului, permite alternanța planurilor relatării și integrarea unor meditații metafizice. Comentariile metatextuale (în schimbul de corespondență dintre Siegfried Beifuss și Jochanaan Leuchtentrager) amplifică dimensiunile nucleului mitic prin trimiteri la documente reale. Titlurile capitolelor, de tip cronicăresc, rezumativ, și suprapunerile temporale

* Colegiul Național „Mihai Eminescu”, Botoșani, România.

susțin acronia desfășurării epice, în care Ahasver, evreul rătăcitor, este legat de toate cele trei planuri, sub diferite chipuri. Se creează astfel impresia de temporalitate circulară, etern-repetitivă.

1. Primul avatar mitic: Paulus von Eitzen, doctor în *Sfânta Scriptură*

O linie narativă îl are ca protagonist pe Paul von Eitzen și reia, până la un punct, un nucleu narativ german, considerat varianta de bază a mitului despre evreul rătăcitor. Varianta din 1602 este considerată, de majoritatea cercetătorilor, cea mai cuprinzătoare în privința situațiilor create și a gradului de individualizare a personajului. Ahasverus (în această variantă personajul dobândește numele sub care va deveni cel mai cunoscut în literatură) participă la slujba duminicală, ascultând cu evlavie liturghia oficiată de episcopul Paul von Eitzen. La final, el le mărturisește celor prezenți că a fost martorul Patimilor Mântuitorului și că, din cauza gestului de respingere a lui Iisus, este blestemat să rățească până la a doua venire a Mântuitorului pe pământ. Dacă în legenda din 1602 personajul principal este Ahasverus, în romanul lui Stefan Heym atenția se concentrează asupra interlocutorului din varianta de bază, episcopul Paulus von Eitzen. Este urmărită evoluția viitorului doctor în *Sfânta Scriptură*, începând din momentul întâlnirii cu un anume Hans Leuchentrager, la hanul „Le Cygne” din Leipzig, ambii călătorind spre Wittenberg.

Privită din perspectiva lui Paulus von Eitzen, care este un om al timpului său (prima linie narativă se desfășoară în secolul al XVI-lea), povestea evreului rătăcitor trebuie să permită verificarea prin apel la textele sacre. Episcopul aspirant la titlul de doctor în *Sfânta Scriptură* vrea să-l întâlnească pe Ahasver, pentru a proba veridicitatea zvonurilor că ar fi martorul Patimilor. Deși diformitățile lui Hans Leuchentrager (piciorul strâmb, cocoșa) ar trebui să-i dea de bănuț, episcopul acceptă să devină oaspetele străinului misterios care citează versete biblice și comentează textele sacre. Detaliile despre viața gazdei sunt spectaculoase și introduc numeroase referințe mitice: tatăl, Balthazar din Kitzingen, oftalmolog, a fost condamnat la moarte prin scoaterea ochilor (aluzie la mitul lui Œdip) pentru că a profanat mormântul Sfintei Hadéloge; mama, Ana-Maria, din ordinul Casimir, fuge din oraș, născându-și copilul într-o iesle (printr-un accident la naștere sunt explicate defectele fizice), după care moare; Hans Leuchentrager este crescut de un medic și de soția lui, care îi oferă, la maturitate, ceea ce a rămas de la părinții săi naturali: un fragment dintr-un pergament scris în ebraică, pe care Balthazar a notat că l-a primit de la un evreu bătrân în trecere prin oraș, o monedă cu chipul unui împărat roman și o bucată de pânză pe care s-a imprimat chipul tatălui său, de dinaintea morții (aluzie la năframa Sfintei Veronica).

Eitzen înregistrează toate informațiile pe care i le oferă necunoscutul, dar obsesia lui este să-l găsească pe evreul rătăcitor. Când gazda îi traduce pergamentul ebraic moștenit de la părinți, episcopul este nedumerit, căci mesajul se referă la mânia lui Dumnezeu împotriva „păstorului” care își persecută „turma”. Textul are funcție anticipativă, ca și informația că Leuchentrager caută un evreu despre care hangiul spune că „e peste tot și nicăieri” (Heym 1991: 15), dar Eitzen, care nu este „dotat cu o sensibilitate aparte” (*Ibidem*), nu încearcă să înțeleagă semnificațiile

profunde ale replicilor interlocutorului. Ceea ce îl fascinează – evreul rătăcitor – îi trezește, în același timp, disprețul. Evreii sunt, pentru el, cei mai scumpi cămătari și, mai ales, cei care L-au răstignit pe Iisus.

Acasă la Leuchtentrager, Eitzen are prilejul să-i cunoască pe Melanchton, pe Luther, dar și pe un misterios evreu tânăr, de o frumusețe aparte, pe nume Ahab (aluzie la regele biblic al cărui nume a fost asociat cu semnificația „fratele Tatălui din Ceruri”). Leuchtentrager și Ahab discută despre un cizmar din Ierusalim care l-a închis ușa lui Iisus în ziua patimilor. Aparențele îi creează lui Eitzen impresia că vin din alt timp (fețele lor sunt scăldate într-o lumină nefirească).

Nevoit să-și susțină doctoratul în teologie în circumstanțe nefavorabile, Eitzen îi cere lui Leuchtentrager să-l ajute la examenul prezidat de Luther însuși. În timpul examinării, are impresia că Hans Leuchtentrager vorbește în locul său despre cele două tipuri de îngeri, Lucifer, care domnește de pe tronul de foc, și Ahasver, care vrea să schimbe lumea. Predica îi revoltă și îi fascinează în egală măsură pe prelații care asistă. Discursul lui Paul von Eitzen, condus într-adevăr de Leuchtentrager, are valoare simbolică și face trimitere la dualitatea principiilor care guvernează lumea, supusă în măsură egală binelui și răului, forme de manifestare, în absolut, ale aceleiași forțe spirituale.

De cele mai multe ori, predicile lui Eitzen reiau locurile comune despre evrei: otrăvirea fântânilor, blasfemiile, modificarea sensului salutului. Primește două scrisori – una laudativă, cealaltă denigratoare –, ambele semnate de Luther, și nu-și dă seama care dintre ele este adevărată. Treptat, începe să înțeleagă că nu mai știe cine este el cu adevărat. Deruta personajului accentuează tema dublului, sugerată, în conversația de la han, de Leuchtentrager: „En chacun de nous, il en est deux” (Heym 1991: 20).

În timpul unei predici, la Helmstedt, în biserică intră o femeie cu un aspect grotesc, declarând că este fiica prințului din Trebizonda, convertită la creștinism după întâlnirea cu evreul rătăcitor Ahasver, cel care mărturisește pretutindeni despre existența lui Iisus Hristos. Ea pregătește apariția lui Ahasver, despre care Eitzen declară că este un impostor, dat fiind faptul că el însuși l-a întâlnit, cu numele de Ahab, cu câțiva ani înainte, la Wittenberg. Ahasver susține că este adevăratul evreu rătăcitor, relatând scena întâlnirii cu Iisus. Ceea ce se întâmplă – girueta în formă de cocoș de pe turla bisericii cântă de trei ori, iar un fulger cade în mijlocul pieței și incendiază totul, provocând panica celor prezenți la slujbă –, confirmă că Ahasver este evreul rătăcitor și ar trebui să-l determine pe Eitzen să-și schimbe atitudinea. În schimb, episcopul profită de situație și organizează o dezbatere pentru a-i convinge pe evreii din Altona să se convertească. Ahasver, invitat să depună mărturie despre întâlnirea cu Iisus, construiește un rechizitoriu la adresa întregii umanități, dominată de rău, și subliniază inutilitatea jertfei hristice (căci Adam continuă să-și câștige cu greu existența, prin sudoarea frunții, Eva să nască în chinuri, Cain îl ucide pe Abel, iar Paul Eitzen nu își iubește dușmanii, adică toate poruncile lui Hristos au fost încălcate). La insistențele episcopului în legătură cu adevăratul Mesia, Ahasver dă un răspuns din care ar putea rezulta calitatea lui de martor al Patimilor, dar este suficient de ambiguu încât să poată fi înțeles și în sens mai larg. El spune că L-a alungat din fața casei pe *Reb Josuah* (evitând să-L asocieze clar cu Mesia), fiind blestemat să rămână pe pământ până la întoarcerea Lui: „Le rabbi m’a dit... le fils de

l'homme ira son chemin comme l'a écrit le prophète, mais toi tu vas rester ici-bas à m'attendre jusqu'à ce que je revienne" (Heym 1991: 143).

Dezbaterea se termină în haos, niciun evreu nu este convins să se convertească. La Schleswig, Eitzen îl revede pe Hans (acum Johann) Leuchentrager, consilier particular al ducelui Adolf, care îi oferă funcția de superintendent al Bisericii, pentru a instaura ordinea în principat. Eitzen binecuvântează armata ducelui Adolf, asistă la defilarea trupelor, organizează o convertire forțată a evreilor și convoacă tribunalul ecleziastic pentru refractari.

Eitzen vrea să-l închidă pe Ahasver, dar ducele crede că ar fi mai utilă păstrarea unui vrăjitor ce pare a stăpâni perfect magia neagră. Când Leuchentrager îi spune ducelui că Ahasver are puterea de a vorbi cu Iisus, Adolf își declină responsabilitatea în privința soartei evreului rătăcitor (repetând, parodic, gestul lui Pilat din Pont). Paul von Eitzen îl condamnă pe Ahasver la supliciu de bătaie cu frânghia udă, în piața publică, din dorința de a scăpa de un rival, dar și de a verifica dacă personajul este cu adevărat nemuritor. La intrarea lui Ahasver în piață, episcopul simte nevoia să i se arunce la picioare și să i le îmbrățișeze, dar abatele îi cere să-și facă datoria. Ahasver își începe supliciu și, ajungând în fața lui Eitzen, îl roagă să-i permită câteva clipe de odihnă. Episcopul îl respinge, amintindu-i ce a făcut el însuși când a fost rugat de Iisus. Declarația lui Ahasver, că L-a adorat pe Iisus, îl înfurie și îl determină să repete cuvintele de respingere atribuite, în mod obișnuit, evreului rătăcitor. În momentul respectiv, Ahasver, plin de sânge și suferind, se ridică și îl blestemă să fie căutat de diavol pentru totdeauna.

Când Ahasver moare după ce traversează ultima oară piața, episcopul trăiește un sentiment contradictoriu: este bucuros și, în același timp, dezamăgit, pentru că spera, în secret, ca evreul rătăcitor să trăiască. Scena este deosebit de importantă în desfășurarea acțiunii, fiind creată, în spiritul rescrierii nucleului mitic pe care și-l propune autorul, prin inversarea datelor tiparului mitic primar, fără ca sensurile de bază să se piardă. Asistând la supliciu de bătaie al lui Ahasver, care ia locul lui Iisus, Eitzen ar trebui să aibă revelația divinului, așa cum a avut-o cizmarul din Ierusalim în textul fondator. Închis în cercul dogmei și al propriilor sentimente de teamă și dispreț pe care i le inspiră evreei, episcopul nu are capacitatea de a trăi revelația unei realități mai presus de fire.

Interpretată în cheie alegorică, scena din veacul al XVI-lea sugerează evenimente care au marcat secolul XX. Scriitorul contrapunctează ironic atât ascensiunea nazismului – în imaginea caricaturală a ducelui Adolf din Schleswig, pe care Eitzen îl ajută să instaureze „împărăția lui Dumnezeu” pe pământ, se face trimitere la modelul real –, cât și starea conflictuală a celor două republici germane în perioada postbelică.

Anii trec, episcopul se căsătorește cu Barbara, are o fată, pe care mama o adoră, în ciuda *cocoașei* și a *picioarelor drepte diforme*, botezată Margarethe (aspectul fizic și numele sunt aluzii la mitul faustic). Ajuns la bătrânețe, Eitzen este vizitat de Hans Leuchentrager, căruia îi împărtășește părerea că Ahasver ar fi fost o întrupare a diavolului. În timpul discuției, în casa episcopului apare Ahasver, la fel de tânăr ca atunci când fusese biciuit cu frânghii ude.

Oaspeții episcopului își dezvăluie natura divină (Hans Leuchentrager este un înger căzut, similar lui Lucifer, iar Ahasver îi apare ca învăluit în lumină) și anunță

că au venit să-i ia sufletul. Eitzen încearcă să explice că ducatul lui Adolf este cel mai ordonat din regiune, că a încercat să instaureze pe pământ un regat care să fie asemănător celui din ceruri, unde nu există decât o putere și o voință, că oamenii sunt protejați de credința ale cărei reguli el a vegheat să fie îndeplinite și îi amintește lui Leuchentrager că el însuși l-a susținut în timpul acțiunilor sale. Răspunsul ironic al interlocutorului – „C'est justement pour cela, mon très chrétien ami, pour cela et ces mérites particuliers que tu es devenu la proie du Diable” (Heym 1991: 219) – sintetizează existența episcopului, care, în fanatismul său, a uitat să-și iubească și să-și protejeze enoriașii. O subliniază Ahasver, celălalt înger căzut, care vorbește despre libertatea fiecărui om de a alege. Avertismentul inițial, textul ebraic citit la han, și celelalte semne ignorate îl aduc pe Eitzen, păcătos din orgoliul de a crede că poate decide pentru ceilalți, în momentul pedepsei, care nu se asociază cu nemurirea.

Când Margarethe intră în cameră să-i anunțe că masa este pregătită, își găsește tatăl mort, cu o expresie de groază întipărită pe față. Eitzen a rămas singur, numai vagul miros de pucioasă și cizmele necunoscutului întârziat stau mărturie că a mai trecut cineva pe acolo. Oaspeții au dispărut inexplicabil.

2. Ahasver, martor la crearea lumii

Al doilea fir epic urmărește timpul Genezei și al prezenței lui Iisus pe pământ. Prezentarea circumstanțelor în care Dumnezeu l-a creat pe Adam este pretextul pentru introducerea uneia dintre temele de bază ale romanului – dualitatea ființei umane. În a șasea zi, Dumnezeu creează omul și le cere îngerilor să-l slujească, pentru că a fost modelat din cele patru principii vitale – aer, apă, foc, pământ. Căderea îngerilor este determinată de revolta, motivată de mândrie, împotriva acestei porunci. Lucifer contestă superioritatea omului, creat în *a șasea zi*, spre deosebire de îngeri, creați în *a doua zi*, și susține că acesta își va dezamăgi Creatorul, trăind sub dominația răului de-a lungul întregii sale existențe.

Ahasver, celălalt înger creat de Dumnezeu în același timp cu Lucifer, are o atitudine asemănătoare. Pentru el, omul, fantoșă care se mișcă și vorbește numai dacă este însuflețită de prezența spiritului, nu poate reprezenta o *creație* în adevăratul sens al cuvântului. Ideea că omul se mișcă numai sub puterea și în funcție de voința spiritului este un leitmotiv al romanului. În planul narativ care urmărește evoluția lui Paul von Eitzen, acesta are frecvent impresia că gândește și acționează cum dorește Ahasver.

Căderea din cer nu este regretată de niciunul dintre cei doi îngeri. Lucifer se retrage în „regatul de jos”, Gheena, Ahasver rămâne pe pământ. Simbolizând binele (Ahasver) și răul (Lucifer), cei doi îngeri căzuți vor interveni în existența celorlalte personaje. Rolurile lor sunt dominate de ambiguitate, niciunul nu se situează categoric de partea principiului pe care îl întruchipează. Concludente sunt câteva scene în care apar Iisus, Ahasver și Lucifer. În pustiu, Iisus este ispitit de Lucifer/Satana să Se arunce de pe acoperișul Templului din Ierusalim, pentru că Tatăl nu-L va lăsa să moară și, în acest fel, va cunoaște splendoarea cetelor de îngeri. După ispita la care Iisus rezistă, Ahasver îi propune să devină Mesia cel mult așteptat de Israel, argumentând că soarta pe care l-a hărăzit-o Creatorul presupune un sacrificiu chinuitor și inutil.

Promisiunea că Îl va însoți pretutindeni și Îi va fi alături în toate momentele de suferință aduce o modificare foarte importantă a semnificațiilor tiparului mitic. În roman, scena respingerii lui Iisus este reluată de șase ori, prin repovestirea, în diferite circumstanțe, a momentului întâlnirii dintre cizmarul din Ierusalim și Iisus sau prin substituția protagoniștilor (Ahasver – Iisus, Paul von Eitzen – cizmarul din Ierusalim), iar promisiunea îngerului căzut Ahasver nu va fi încălcată niciodată. Ahasver va fi așadar mereu *prezent* alături de Iisus, chiar și atunci când cei doi se vor întâlni pe drumul Patimilor, în dublă calitate: de înger căzut, dar păzitor, și de om dominat de instinctul urii, respingându-l pe Fiul lui Dumnezeu. Dualitatea personajului subliniază, simbolic, disocierea ființei umane între bine și rău.

Ahasver va fi alături de Iisus pe tot parcursul existenței sale terestre, sub chipul „discipolului prea iubit”, încercând să împiedice deznodământul fatal. Ultima încercare de a-L salva pe Iisus de supliciu are loc pe drumul Patimilor, când Îi adresează din nou propunerea de a deveni Mesia cel așteptat de Israel și îi arată sabia divină, care i-ar putea însăimânta pe opresori. Refuzul lui Iisus, care *vrea* să împlinească voia Tatălui, îl înfurie și determină refuzul de a-L lăsa să Se odihnească lângă casa lui.

Motivul respingerii, cu mult mai complex decât în varianta de bază, are legătură cu esența lui Ahasver, cel care, din prima zi, a negat necesitatea existenței omului, revoltându-se împotriva lui Dumnezeu. Apare, în această scenă, antiteza dintre două modele – acela al *ascultării*, simbolizat de Iisus, care oferă posibilitatea concilierii între esența divină și cea umană; și acela al *revoltei*, simbolizat de Ahasver. În scena răstignirii, Iisus își sacrifică esența umană, iar acest gest îi subliniază esența divină. Ahasver își respinge esența divină (care ar trebui să fie *ascultare*), refuzând să accepte esența umană. Această atitudine atrage, în cazul lui, care a fost creat ca înger *preaiubit*, o suferință la fel de profundă ca aceea a lui Iisus.

Răstignirea lui Iisus atrage din partea lui Ahasver un gest compensatoriu – conversația cu Iuda despre libertatea fiecărui om de a alege, în ciuda predestinării, ce *vrea* să devină, care va trezi în sufletul acestuia remușcări profunde ce-l vor conduce la sinucidere.

Una dintre cele mai importante scene simbolice din acest plan narativ este aceea care îi aduce față în față pe Ahasver și pe Dumnezeu. Discuția referitoare la identitatea primului creator – care poate fi considerat Dumnezeu, Care l-a creat pe om după chipul și asemănarea Sa, sau omul, care L-a imaginat pe Dumnezeu după propriile trăsături – aduce în prim-plan o altă temă esențială a romanului: raportul omului cu divinitatea.

A treia ofertă pe care Ahasver l-o face lui Iisus este cea mai complexă prin semnificații – crearea unei lumi prin înlocuirea ordinii existente. Trebuie remarcată creșterea în intensitatea a reacțiilor celor doi interlocutori. Prima propunere este mai mult o sugestie, din timpul conversației în pustiu – calitatea de Mesia așteptat de Israel. Refuzul este urmat de gestul protector și de promisiunea de a-L însoți permanent. A doua, din timpul întâlnirii pe drumul Patimilor, se referă la revelarea, pentru martorii răstignirii, a calității de Fiu al lui Dumnezeu. Este respinsă, atrage furia lui Ahasver și blestemul hristic. A treia propunere – crearea unei lumi, implicând revolta clară împotriva Tatălui – este respinsă vehement – „Alors il a ouvert grands les yeux, comme épouvanté, et s’est écrié, *Vade retro, Satanas!*”.

Apocalipsa provocată de revolta lui Iisus împotriva Tatălui, care aduce toți prizonierii iadului în cele șapte ceruri, în frunte cu Lucifer și Antihristul, este un eșec. Anunțând că vrea să instituie o lume după chipul și asemănarea Sa, Iisus uită că este parte a Unității, deci nu poate repeta creația care există deja. Restabilirea ordinii hotărâte de Tatăl Unic înseamnă anularea ideii de pedeapsă. Imaginea a Tatălui, Fiul este divinitatea însăși. Legat pentru totdeauna de Fiul, Ahasver se contopește cu imaginea Tatălui.

Pentru scena care încheie al doilea plan narativ al romanului se pot propune numeroase posibilități de interpretare, pentru că acest fir epic este unul al simbolurilor. Anularea pedepsei prin identificarea esenței divine în cazul tuturor ființelor presupune modificarea radicală a sensurilor scenariului mitic. Ideea pe care o sugerează varianta lui Stefan Heym este că Ahasver nu trebuie să mărturisească despre existența lui Dumnezeu, fiind creat, ca și oamenii, după chipul și asemănarea Tatălui și având, prin esența lui divină, puterea de a salva suflete. Se conturează o replică ironică la adresa convertirii lui Ahasverus din varianta de bază și se subliniază ideea că fanatismul dogmatic îndepărtează omul de spiritul divin, cu care se încheie și primul plan narativ.

3. Un evreu rătăcitor contemporan

A treia linie narativă se raportează la secolul XX și aduce în prim-plan corespondența dintre profesorul Siegfried Beifuss, un marxist convins din Republica Democrată Germană, autorul unei lucrări despre miturile iudeo-creștine, și profesorul Jochanaan Leuchentrager de la Universitatea Ebraică din Ierusalim, pe tema existenței reale a miticului Ahasver. Acesta ar trăi în Ierusalim, fiind proprietarul unui magazin de pantofi situat pe *Via Dolorosa*. Jochanaan Leuchentrager avansează ipoteza că Ahasver a existat înainte de Hristos, contestată de Beifuss. În schimbul de corespondență se refac, treptat, perioade din existența lui Ahasver, sunt comentate numele sub care acesta apare în documente sau în creațiile inspirate de mitul evreului rătăcitor de-a lungul timpului.

În câteva scrisori ale lui Leuchentrager sunt reproduse bilete ale lui Ahasver din Ierusalimul secolului XX și o relatare detaliată a întâlnirii cu Iisus pe drumul Patimilor. Beifuss este informat că Iisus a fost văzut pe *Via Dolorosa* înveșmântat în zdrențe și ducând o cruce grea. Niciunul dintre turiștii care trec prin zonă nu îl observă, iar Iisus îl roagă pe Ahasver să-i permită câteva clipe de odihnă în fața casei. Evreul, având impresia că re trăiește o scenă din alt timp, întrerupe tiparul comportamental pe care îl evidențiază scrisorile celor doi savanți care comentează legenda și îl invită pe Iisus în magazin, șocându-și clienții, apoi îl conduce în casă, oferindu-I vin și Coca-Cola (!). Iisus refuză, cerând doar apă și să-I fie ștersă fruntea de sânge. Cei doi discută despre Armagedon, masacrul final pe care îl vor produce rachetele intercontinentale și bombele nucleare. Iisus își înalță privirea spre cer, iar replica biblică adresată Tatălui înaintea răstignirii își modifică sensul, accentuând inutilitatea jertfei: „Eli, Eli, est-ce que tout cela aurait été en vain – le sermon sur le montagne, la mort sur la croix? L’agneau a été sacrifié, mais le sacrifice refusé?” (Heym 1991: 197).

O mulțime de turiști se adună în fața magazinului, iar unul dintre ei, auzind vorbele lui Iisus, se întreabă dacă L-a întâlnit pe Fiul Domnului. Smuls din tristețea

coplesitoare de replica turistului, Iisus întinde mâna stigmatizată ca spre binecuvântare, dar după un moment o lasă în jos și se pierde printre oameni. Gestul cizmarului de pe mult vizitata *Via Dolorosa* este tardiv. Scena sugerează continuitatea sacrului chiar și într-o lume incapabilă să-l recunoască. Degradarea imaginilor, asocierea elementelor specifice euharistiei (vinul) cu simboluri ale lumii profane (Coca-Cola) sunt caracteristice realității contemporane. În această realitate, gestul lui Ahasver nu mai poate avea semnificații mitice.

Scepticul Beifuss sfârșește prin a fi convins de argumentele colegului din Israel și cei doi stabilesc o întâlnire la Berlin. Beifuss dispare misterios, în noaptea Sfântului Silvestru. Declarația soției, consemnată în ancheta care investighează misterul, se referă la vizita pe care profesorul Leuchtentrager și domnul Ahasver i-au făcut-o lui Beifuss. Aceștia se retrag în biroul profesorului și, când soția merge să-i invite la masă, descoperă o cameră pustie, o gaură inexplicabilă în zidul casei și un vag miros de pucioasă.

Strania dispariție oferă o cheie de lectură. Pentru cititor este evidentă suprapunerea personajelor Eitzen/Beifuss, Hans/Jochanaan Leuchtentrager, iar unificarea planurilor narrative evidențiază ideea de circularitate a destinului uman, una dintre temele romanului, sugerată, în al doilea plan narativ, prin imaginile care fac trimitere la Geneză, respectiv la Apocalipsă.

Una dintre ultimele lui scrisori (folosită drept probă în ancheta serviciilor secrete după dispariția suspectă a lui Beifuss) este o mărturie despre descoperirea relațiilor de tip cauză-efect care guvernează existența umană.

4. Remodelarea tiparului mitic

Inversarea datelor textului de bază are consecințe ample la nivel narativ. Paul von Eitzen, martorul *real* care povestește despre Ahasverus în 1602, devine personaj de ficțiune, în timp ce personajul mitic se detașează de statutul fictiv, comentându-și existența și interpretând-o. Personajul creat de Stefan Heym devine simbol al metamorfozei propriului mit și al timpului, printr-o extensie amplă a sensurilor. Cele trei planuri narrative reiau, în diferite moduri, povestea întâlnirii evreului rătăcitor cu Iisus, iar scena dobândește sensuri noi, de fiecare dată.

Se creează impresia de simultaneitate a desfășurării celor trei planuri. În timp ce Paulus von Eitzen este din ce în ce mai angajat în acțiunile de convertire a evreilor, în plan simbolic, Ahasver și Iisus se apropie până la contopire, iar în plan epistolar, Beifuss este tot mai convins de existența reală, în secolul XX, a fostului cizmar din Ierusalim. Imaginile care leagă cele trei planuri narrative susțin ideea că orice acțiune perturbatoare a echilibrului dintr-un plan are consecințe și la nivelul celorlalte planuri, iar întrebarea, reluată de autor în diferite forme, se referă la posibilitatea omului de a supraviețui într-o lume care se dezumanizează pe măsură ce evoluează. În acronia și spațialitatea planurilor narrative se urmărește, de fapt, rătăcirea umană, cu finalitate incertă.

Scenele care îi aduc împreună pe Iisus și pe Ahasver amplifică sensurile inițiale, prin dislocarea temporală care permite introducerea existenței anterioare a îngerului căzut în raport cu Iisus. Prima respingere a lui Iisus se săvârșește înainte ca Acesta să fie creat, prin refuzul de a considera *omul* ca întrupare superioară a îngerului (scena Genezei). Respingerea de pe drumul Patimilor se situează în aceeași linie.

Îngerul căzut/cizmarul din Ierusalim refuză cererea omului Iisus și se înscrie într-o evoluție lineară. Întreruperea acesteia se produce în secolul XX, când Iisus este primit în casă. Scena plasată în contemporaneitate are corespondent în timpul mitic: în final, imaginea lui Iisus se contopește cu aceea a lui Ahasver. Gestul din planul existenței cotidiene are consecințe în plan mitic.

Transpunerea parodică a aceleiași scene în planul secolului al XVI-lea grefează, pe mitemele originare, miteme faustice. Tânărul Paulus von Eitzen, însetat de cunoaștere și de descifrarea sensurilor doctrinei, face, involuntar, un pact cu diavolul la hanul din Leipzig. Leuchentrager îl va ajuta să-și îndeplinească visele, îl va face atotștiutor, atotputernic. În final, îl va conduce în Infern, nu înainte ca episcopul să trăiască experiența respingerii esenței divine (în scena suplicului la care îl condamnă pe Ahasver). Acțiunile episcopului din secolul al XVI-lea au repercusiuni în secolul XX. Siegfried Beifuss, având în comun cu Paulus von Eitzen fanatismul (al lui se îndreaptă spre știință), va avea aceeași soartă, dispărând împreună cu Lucifer/Jochanaan Leuchentrager.

Ceea ce se subliniază prin evoluția personajelor reprezentând opozanți ahasverici și hristici – Iuda, Paul von Eitzen, Siegfried Beifuss – este ideea că omul are libertatea alegerii. Chiar dacă predestinarea există, voința omului este aceea care îi permite să se manifeste.

Întreruperea desfășurării liniare a evenimentelor, proprie variantei de referință și conservată în majoritatea rescrierilor, accentuează temporalitatea simbolică a planului în care apar Iisus, Dumnezeu-Tatăl, Ahasver și calitatea de „evreu etern” (pe care i-o reliefează creațiile germane) a celui din urmă. Construcția circulară, punctată de cuvintele lui Ahasver – „Nous tombons” („Cădem”), cap. I; „Nous flottons” („Plutim”), cap. XVII; „Nous cherchons” („Căutăm”), cap. XXVII; „Nous tombons” („Cădem”), cap. XXIX – este aparentă. În primele două situații, „noi” este alcătuit din Lucifer și Ahasver; în ultimele două, „noi” îi reprezintă pe Ahasver și pe Iisus.

Rătăcirea lui Ahasver nu este liniară, nu se înscrie într-o cronologie, ci se desfășoară simultan, în spații utopice – cerul, neantul, Raiul – și concrete – Hamburg, Leipzig, Altona, Wittenberg, Ierusalim. El este un personaj mobil nu prin caracteristica exterioară a mersului, a parcurgerii distanțelor pe termen nedefinit, ci prin metamorfozele interioare.

Procesul de resemantizare a mitului evreului rătăcitor este foarte amplu în acest roman. La nivel structural, mitemelor primare li se adaugă miteme faustice și biblice (prăbușirea Satanei), iar la nivel semantic, derivarea se realizează în funcție de trei linii tematice, pe care Marie-France Rouart le identifică în rescrierea Genezei, a răstignirii și în tema salvării omului prin om (Rouart 2002: 240). Acestea li se pot adăuga ambiguitatea ipostazelor divinității, tema responsabilității umane în privința alegerilor făcute, dominația răului.

Rătăcirea lui Ahasver, temă centrală a legendei din 1602, dobândește sensuri complexe în acest roman. Crearea omului după chipul și asemănarea lui Dumnezeu semnifică, pentru *îngerul* Ahasver din primul capitol al romanului, ca și pentru Lucifer, căderea din grația divină. Aceasta este motivația trădării Fiului, care însumează condiția umană și divină, mult mai profundă decât în cazul altor personaje din aceeași serie mitică. Principiu ordonator al sensurilor romanului, acest

personaj, având ca trăsătură dominantă *voința* de schimbare, exprimă intenția autorului de a lăsa deschise liniile tematice, sugerată în metafora finală a *visului*, care permite explorarea altor sensuri.

Scenariul narativ se construiește în interiorul matricii mitice, dar și în calitate de comentariu al mitului, reunind dubla perspectivă – iudaică și creștină – asupra posibilităților de interpretare. Existența unui hipotext neomogen (literar și nonliterar), alcătuit din legende italiene, flamande și germane (amănuntul bănușilor care apar miraculos în buzunarul lui Ahasver și îi confirmă calitatea de evreu rătăcitor), romanul lui Eugène Sue (detaliul sandalelor de lemn în formă de cruce, bătute în cuie pe tălpile personajului), documente de epocă (în care sunt consemnate persecuțiile evreilor în secolul al XVI-lea), textele apocaliptice (scena finală), credințe populare (mirosul de pucioasă, înfățișarea diavolului), lucrări enciclopedice (*Encyclopedia Judaica*), texte biblice, permite crearea unei variante a scenariului mitic în care sensurile se redefinesc permanent.

Amplificarea mitemului pedepsei și recompunerea scenelor mitice prin atribuirea rolurilor inițiale altor actori (Iisus – Dumnezeu, Ahasver – Lucifer, Paulus von Eitzen – Ahasver etc.), mobilitatea identității personajelor sunt modalitățile pe care autorul le folosește în procesul de resemantizare. Trăsăturile personajelor alcătuiesc portrete unitare numai în raport cu toate cele trei planuri narative. Mitul, fragmentat și reorganizat, pune în lumină tema principală a relației complexe și implacabile a omului cu divinitatea.

Bibliografie

- Heym 1991: Stefan Heym, *Ahasver, le Juif Errant*, traducere din limba germană în limba franceză de Jan Dusay, Lausanne, L'Age d'Homme.
- Hassan-Roken 2001: Galit Hassan-Rokem, *L'image du Juif Errant et la construction de l'identité européenne*, în L. Sigal-Klagsblad și R.I. Cohen (eds.), *Le Juif Errant: un témoin du temps*, Paris, Musée d'art et d'histoire du Judaïsme & Adam Biro.
- Rouart 2002: Marie-France Rouart, *Encore un Juif errant au XX^e siècle ou la Réécriture du mythe dans Ahasver (1981) de Stefan Heym*, în *Images du mythe, images du moi: Mélanges offerts à Marie Miguet-Ollagnier*, Paris, Éditions Presses Universitaires Franc-Comtoises.

Myth and Narrative Pattern in Stefan Heym's Novel *Ahasver, le Juif Errant*

Stefan Heym's novel *Ahasver, le Juif Errant*, develops three narrative paths, corresponding to three different chronological levels (a narrative level, symbolic, which refers to a primordial time, a second level which takes place in the 16th century and a third one, in the 20th century). The link between the narrative paths is made through the passage of the protagonist from one level to another. Ahasver has a double role: related to the shift between the levels and as invariant. Structural elements such as the passages from one level to another and the couple Ahasver-Lucifer are related to a myth (The Wandering Jew). The repetition of certain scenes and characters relate to the pattern-like characteristic of the rite.